

جایگاه مسجد در فرهنگ اسلامی / موثرترین عامل افزایش کارکرد مساجد

متن زیر یادداشتی از حجت الاسلام علی قنبریان، معاونت پژوهشی حوزه علمیه شیخ عبدالحسین تهرانی است که از نظر می گذرد.

متن زیر یادداشتی از حجت الاسلام علی قنبریان، معاونت پژوهشی حوزه علمیه شیخ عبدالحسین تهرانی است که از نظر می گذرد.

در چهار آیه از قرآن کریم، لفظ «مسجد» به کار رفته است: در آیات ۲۹ و ۳۱ سوره اعراف. «قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ بگو: پروردگار من شما را به عدل و درستی امر کرده (نه به اعمال زشت)، و (نیز فرموده که) در هر عبادت روی به حضرت او آرید و خدا را از سر اخلاص در دین بخوانید چنان که شما را در اول بیافرید دیگر بار (در محشر) به سویش باز آید». (اعراف/۲۹)

«یا بَنی آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ» ای فرزندان آدم، زیورهای خود را در مقام هر عبادت به خود برگزید و بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید، که خدا مسرفان را دوست نمی دارد. (اعراف/۳۱) در آیه ۲۹ آمده است: «قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ» که در اینجا مسجد به معنای عبادت است. مورد دوم در آیه ۳۱ سوره احزاب است که خداوند متعال می فرماید: «یا بَنی آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ» که در اینجا هم باز به معنای عبادت است. لفظ مسجد در این دو آیه ارتباط چندانی با مسجد به معنای محل و مکان ندارد بلکه مقصود همان عبادت است.

اما در دو آیه دیگر لفظ «مسجد» آمده و منظور از آن همان جایگاه عبادت خداوند متعال برای مسلمانان هست. اگر به این دو آیه توجه داشته باشیم، جایگاه واقعی در فرهنگ اسلامی مشخص می شود. یکی از این آیات، عبارت است از: آیه ۱۰۷ سوره مبارکه توبه که چنین آمده است: «وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِقُنَّ إِنَّ أَزْدَنَا إِلَّا الْحُسْنَى وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ: و (گروهی دیگر از منافقاند) آنان که مسجدی برای زیان به اسلام برپا کردند و مقصودشان کفر و عناد و تفرقه کلمه بین مسلمین و ساختن کمین گاهی برای دشمنان دیرینه خدا و رسول بود، و با این همه قسم های مؤکد یاد می کنند که ما جز قصد خیر غرضی نداریم، و خدا گواهی می دهد که محققا دروغ می گویند.»

آن منافقانی که مسجد را برای زیان به اسلام برپا کردند و مقصود این منافقان از ایجاد مسجد، ایجاد کفر و عناد و تفرقه کلمه بین مسلمین بوده است. در این آیه لفظ مسجد آمده که همان مکان مقدس عبادت خداوند متعال هست اما منافقینی که این مسجد را برپا کرده بودند نیت و هدفشان از ساخت این مسجد، اشاعه معارف اسلامی و ایجاد وحدت بین مسلمانان نبود بلکه برعکس می خواستند کفر را اشاعه دهند و تفرقه ای بین مسلمانان به وجود بیاورند. پس ما باید به این نکته توجه کنیم که هدف اصلی از ساخت مسجد در فرهنگ اسلامی، متخلق کردن مردم به ایمان و آداب اسلامی و نشر معارف اسلامی و وحدت کلمه بین مسلمین است.

چهارمین آیه ای که لفظ مسجد در آن به کار رفته است، آیه ۲۱ سوره کهف هست که در ارتباط با اصحاب کهف هست که عده ای از مردم وقتی که بر امر اصحاب کهف اشراق پیدا کردند مطرح کردند که ما مسجدی برای اصحاب کهف بسازیم و برپا کنیم و اجسادشان بر این مسجد باشد.

این طور می فرماید: «وَكَذَلِكَ أَتَتْكَ أَمْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَزَّعُونَ مِنْهُمْ أَمْرُهُمْ فَقَالُوا أَيْنَا عَلَيْهِمْ بَنِيَانَا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ عَلِمُوا عَلَى أَمْرِهِمْ لَتَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا» و این چنین ما مردم را بر حال اصحاب کهف آگاه ساختیم تا خلق بدانند که وعده خدا (روز معاد و زنده کردن مردگان) به حق بوده و ساعت قیامت البته بی هیچ شک خواهد آمد، آنگاه که میان نشان تنازع و خلاف در امر آنها بود (یعنی در عدد یا آئین آنها که قائل به معاد و قیامت بودند) پس بعضی گفتند: باید گرد آنها حصار و بنایی بسازیم (که در حبس از خلق مستور و ممنوع شوند) خدا به احوال آنها آگاه تر است و آنان که بر واقع احوال آنها ظفر و اطلاع یافتند (یعنی خداپرستان و نیکان امت با خود) گفتند: البته بر ایشان مسجدی بنا کنیم. مردمی که اطلاع پیدا کرده بودند بر اصحاب کهف و سرگذشت شان مطرح کردند که «لَتَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا»، خوب است که بر ایشان مسجدی بنا کنیم یعنی بعد از اینکه متوجه شدند اصحاب کهف برای کار پسندیده ای از مردم زمانه خودشان دوری کنند و کارشان موحدانه و الهی بود، مردم در قبال کار اینها خواستند مسجدی را بنا کنند، چرا که مسجد مکان متبرکی است. بنابراین چهار مرتبه واژه مسجد در قرآن آمده است که دو مرتبه صراحتا دلالت بر یک مکان مقدسی برای عبادت کردن خداوند متعال می کند.

هدف از ساختن مسجد عبارت است از: اشاعه معارف اسلامی و وحدت بین مسلمین. ما این هدف را در سیره پیامبر(ص) هم می بینیم وقتی پیامبر اکرم(ص) از مکه به مدینه هجرت کردند. یکی از اولین کارهایی که در شهر مدینه انجام دادند ساختن مسجد النبی(ص) بود.

در مسجد النبی(ص)، پیامبر(ص) فعالیت های دینی داشتند و وقتی آیات قرآن در مسجد النبی(ص) برای همه مردم بیان می

کردند و تفسیر می‌کردند. مردم را با آداب اسلامی آشنا می‌کردند، فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی پیامبر در مسجد النبی (ص) صورت می‌گرفت، چون به هر حال ما قائل به این هستیم که سیاست هم جزئی از دین است و پیامبر اکرم(ص) وظیفه خود می‌دانستند که به امر سیاست و اجتماعیات مردم هم بپردازند و بهترین مکانی که امکان داشت این فعالیتها در آنجا انجام شود مسجد النبی(ص) بود و یا حضرت علی(ع) در مسجد کوفه سخنرانی داشتند و مردم را نسبت به جریان‌های سیاسی و اجتماعی که در آن زمان اتفاق می‌افتاد آگاه می‌کردند. چنانچه که می‌بینیم مرحوم سید رضی برخی از خطبه‌های حضرت علی(ع) را در نهج البلاغه آورد، ذکر می‌کند که آن را در مسجد کوفه ایراد کردند.

بنابراین سیره پیامبر(ص) و ائمه معصومین(ع) هم این بود که اینها هدف از مسجد را در جامعه اسلامی اشاعه معارف اسلامی و آشنا کردن مردم با اخلاقیات، معارف، عقاید و احکام اسلامی می‌دانستند، همچنین فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی را در مسجد برپا می‌کردند. پس مسجد؛ محلی برای نشر معارف اسلام، محلی برای وحدت مسلمانان، محلی برای دیدار مسلمانان با یکدیگر و ... است. بسیاری از مسلمانان ممکن است این توفیق را نداشته باشند که همدیگر را ببینند و از حال همدیگر جویا شوند اما خواندن نماز جماعت در مسجد فرصت مناسبی است که این مؤمنان و مسلمانان با یکدیگر صله‌ای داشته باشند و از احوال همدیگر جویا شوند و به کمک همدیگر بشتابند چرا که ممکن است هر کدام مشکلاتی داشته باشند و این مسائل را در گفتگوهای داخل مسجد و بیرون مسجد مسیر رفت و آمد مطرح کنند و سعی کنند مشکلات همدیگر را برطرف کنند، کما اینکه می‌بینیم پایگاه بسیاری از صندوق‌های قرض الحسنه در مسجد است. مسجد محلی برای برخی از مراسم مذهبی همچون نماز جمعه و نماز عیدین، مراسم محرم و ماه رمضان و اربعین و است.

نقد وضعیت فعلی

در دوره‌ای زندگی می‌کنیم که سرگرمی‌های مردم نسبت به گذشته بسیار زیاد شده است، وجود فیلم‌ها، سریال‌ها، اینترنت و فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، سرگرمی‌های خاصی را برای مردم به وجود آورده است که باعث شده مردم وقت کمتری برای حضور در مسجد دارند. پس مسئولان، دست‌اندرکاران، سازمان اوقاف، امور مساجد باید راهکارهایی را ارائه دهند تا در قبال سرگرمی‌هایی که مدرنیته برای مردم به وجود آورده، پای مردم را به مسجد باز کنیم. این سرگرمی‌ها باعث حضور کمتر مردم در مسجد شده است.

مراکز مربوطه باید اتاق فکری داشته باشند و همایش‌هایی برگزار شود و از محققان، نویسندگان و فرهیختگان جامعه بخواهند که فکر، مشورت و بحث کنند تا راه‌های مقابله با این معضلات را بررسی کنند. هر چه مردم حضور بیشتری در مسجد داشته باشند آسیب‌های خانوادگی کمتر می‌شود. وقتی مردم از مسجد دور شوند اطلاعات کمتری نسبت به معارف اسلامی پیدا می‌کنند. دور شدن مردم از مسجد باعث کمتر شدن خلق و خوی اسلامی مردم چون بهترین پایگاهی که می‌تواند ذهن، فکر، روح و ایمان مردم را بسازد مسجد است.

همچنین امام جماعت‌های مساجد باید متخلق به آداب اسلامی باشند، البته متخلق هستند اما در سطح بالاتری نیاز به این امر هست. چشم مردم به امام جماعت‌هاست، حرکات، سکنات، گفتار این امام جماعت‌ها زیر چشم مردم است. امام جماعت‌ها باید رابطه عاطفی مناسبی با مردم و مخصوصاً با قشر جوان و نوجوان داشته باشند، به طوری که وقتی مردم بعد از نماز جماعت از مسجد رفتند دوست داشته باشند که باز به مسجد بیایند. امام جماعت‌ها از نظر سواد و علمیت باید در سطح بالایی باشند تا پاسخگوی سؤالات مردم چه در زمینه اخلاقیات و چه در زمینه احکام و عقاید و چه در زمینه شبهات کلامی باشند و در فن سخنرانی و روضه خوانی مهارت کافی و وافی را داشته باشند. امروزه شبهات کلامی در اینترنت بسیار زیاد شده و وارد ذهن جوانها شده و امام جماعت باید توان پاسخگویی به این مسائل را داشته باشد.

بهترین و موثرترین عامل در افزایش توان کارکردی مساجد یاری خواستن از امامان جماعت شایسته، کارآمد، اهل خلوص، فعال، خوش رفتار، فروتن و دارای سعه صدر و توانمند در برقراری ارتباط صمیمی با قشرهای مختلف به ویژه گروه جوان و نوجوان است. مرحوم کافی، آیت الله حق شناس، آیت الله مجتهدی تهرانی، آیت الله مجتبی تهرانی، آیت الله فلسفی با تکیه بر همین صفات توانستند مردم بسیاری را از گوشه و کنار تهران به مساجد بیاورند.

آقای کافی مهدیه تهران را راه اندازی کرد که امروزه بسیاری از سخنرانی‌های خوب تهران در آنجا انجام می‌شود. دعای ندبه و توسل، زیارت عاشوا و نماز عیدین در آنجا برپا می‌شود. پایگاه خوبی برای حضور مردم تبدیل شده است. امام جماعت مساجد باید این افراد را الگوی خود قرار دهند. بسیاری از مردم فرزندان خود را به عشق این افراد برای طلبگی فرستادند. بسیاری از جوانان با الگو گرفتن از این افراد وارد طلبگی شدند، البته نقش روحانی مساجد را باید تقویت و افزایش دهیم. از آنجا که روحانی و عالم در مسجد حکم پدر اخلاقی امت به شمار می‌آیند، می‌بایست در حوزه‌های علم و عملی در حوزه شناخت خود نسبت به مخاطبان و خواسته‌ها و نیازهای آنان خود را برای این مسئولیت آماده سازند. و حانیون به عنوان عالم دین موظف به آموزش دینی مردم هستند و باید به آموزش و پرورش کسانی که به مسجد می‌آیند توجه داشته باشد. ارتباط علمی و عاطفی و احساسی می‌تواند این نقش را چنان که باید و شاید تقویت کند.